

Een aha-erlebnis voor sector, beleid en publiek

[Jeroen Walterus & Marc Jacobs]

Het Vlaams Centrum voor Volkscultuur (VCV) kreeg dankzij het beleidsgerichte onderzoeksproject Alpha, 'Een kwantitatief en kwalitatief onderzoek naar het actuele lokaal historisch, volks- en heemkundig landschap in Vlaanderen'¹ een unieke kans om 'de sector volkscultuur', opgevat in een brede 'supradecretale' betekenis, op systematische wijze in kaart te brengen. Over de werking van de sector en over vernieuwende visies en actuele initiatieven over volkscultuur werden er kwantitatieve en kwalitatieve gegevens verzameld.

Hiermee benen we in één klap jaren van sociaal-wetenschappelijke onderzoeksachterstand bij. De sector volkscultuur bleef immers in de meeste cultuuronderzoeken over het middenveld of over de participatie aan het verenigingsleven grotendeels buiten beeld, ergens diep verborgen in de statistieken over de 'socio-culturele verenigingen'. Dit komt niet tegemoet aan de specificiteit en het herwonnen belang van deze sector, zoals ook door het beleid wordt erkend. Dit geldt trouwens niet alleen op Vlaams niveau, maar ook op gemeentelijk, regionaal, provinciaal en internationaal vlak.

VOLKSCULTUUR EN CULTUREEL ERFGOED

Het werd tijdens het project al snel duidelijk dat de beleids optie om de sector volkscultuur op termijn deel te laten uitmaken van het beleidsdomein 'cultureel erfgoed'² vaste vorm kreeg. Dit feit had een bepalende invloed op het verdere verloop van het onderzoek. Het belang, de diversiteit en de samenhang van wat er allemaal onder 'volkscultuur' bleek schuil te gaan kwam volop in beeld.

'Volkscultuur' slaat onder meer (maar niet alleen) op in de 21^e eeuw erg belangrijk geworden immaterieel en oraal cultureel erfgoed. 'Volkscultuur' is in Vlaanderen ook een andere benaming voor het grootste deel van de sector van vrijwilligers en verenigingen die activiteiten ontwikkelen als erfgoed(ver)zorgers, als bemiddelaars, als bewaarders en onderzoekers van immaterieel en materieel erfgoed. Bovendien is de voorbije jaren ook duidelijk geworden hoe belangrijk hun

activiteiten zijn die traditioneel worden gepercipieerd als typische socio-culturele of 'gemeenschapsvormende' activiteiten (cursussen, ledenactiviteiten, enz.) die o.a. de bedoeling hebben de 'sociale participatie' te bevorderen. Zo draagt de sector bij aan de opbouw van 'sociaal kapitaal'³ in de samenleving. De verenigingen vervullen een belangrijke rol in onze democratische maatschappij, als één van de talloze schakels in het middenveld dat als oefen- grond dienst doet voor het aanleren van sociale vaardigheden en democratische overlegcultuur. Het aanscherpen van (historisch-)kritische vaardigheden kan hier speciaal worden vermeld. Het VCV als steunpunt wenst dan ook (zie beleidsplan 2002-2006) de brugfunctie tussen deze verschillende aspecten of gezichten van de sector te cultiveren, omdat het ons niet zinvol lijkt de sector op te sluiten in exclusieve of elkaar uitsluitende definities of beleidsparadigma's. Cultuur- of erfgoedbeleid zou open (integraal), reflexief en transparant moeten zijn, aldus Rudi Laermans in zijn *Cultureel regiem*.⁴

AANBEVOLEN LITERATUUR

Het is niet mogelijk de resultaten van het onderzoek in dit artikel volledig toe te lichten, daarom bevelen we enige lectuur aan.

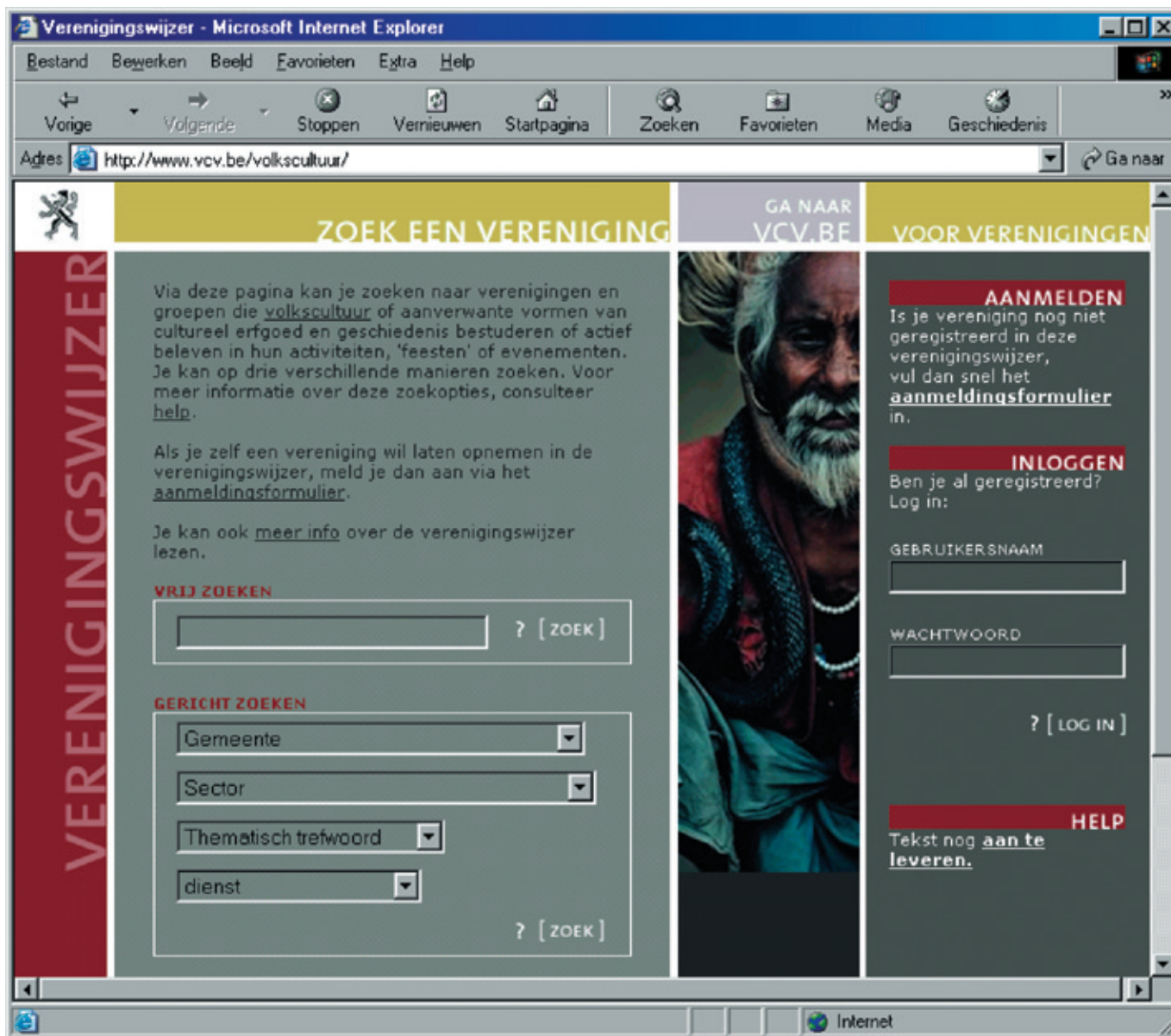
Boeken

In september 2003 verschijnt een boek bij Lannoo: *Herinneringen voor de toekomst. Erfgoed, volkscultuur en beleid in Vlaanderen*. Daarin willen we het verhaal rond project Alpha een zo breed mogelijke reikwijdte geven, zowel voor beleids-

makers, voor allerlei actoren in het veld (erfgoed en volkscultuur) als voor een breder publiek. Hierbij is het de bedoeling de 'momentopname' die de projectresultaten noodzakelijkerwijze zijn, te presenteren als een doorlichting op een sleutelmoment in een bredere ontwikkeling, in het bijzonder van het erfgoedbeleid. Om dit mogelijk te maken zijn een vergelijkende, een historische en een theoretische studie noodzakelijk. Hierbij wordt ook verwezen naar soortgelijke studies in het buitenland. We verwijzen in dit verband bijvoorbeeld naar de studie van dr. Kees Ribbens, *Een eigentijds verleden. Alledaagse historische cultuur in Nederland 1945-2000*⁵, een studie waarin de perceptie en de 'beleving' van het verleden bij de Nederlandse bevolking centraal staan en de wijze waarop zij vorm geven aan dat verleden. Het daarin ontwikkelde concept van 'alledaagse historische cultuur' zou wel eens het gezochte paraplu begrip kunnen zijn dat alle visies, gegevens en debatten kan 'afdekken'. Ook het langverwachte boek over mondiale geschiedenis, *Gestemd verleden. Mondelinge geschiedenis als praktijk*, van de hand van prof. Bruno De Wever en drs. Pieter François (Universiteit Gent) en gebaseerd op onderzoek uitgevoerd binnen project Alpha, is klaar (zie p.5 in dit nummer).

Rapporten

In afwachting en ter aanvulling van het syntheseboek *Herinneringen voor de toekomst* kan het *Eindrapport project Alpha* een aantal nuttige en leerzame uren lectuur betekenen. Het is **gratis** beschikbaar op de website www.vcv.be: onderdeel

Homepage van de verenigingswijzer VCV. © Kunstmaan

onderzoek en projecten, project Alpha. Daar worden ook andere verslagen en rapporten van het project aangeboden in pdf-formaat. We wijzen hierbij onder andere op het rapport *Erfgoedverenigingen en volkscultuur ontcijferd: inzichten over historische en 'volkscultuur'-verenigingen als onderdeel van het Vlaamse erfgoedlandschap*. Daarin worden de belangrijkste kwantitatieve resultaten van het onderzoeksproject gepresenteerd. Dit rapport werd voor het eerst aangeboden op de studiedag van 19 maart 2003 te Gent, Alpha-erlebnis. Op die studiedag gaven de verschillende partners toelichting bij hun

onderzoeksresultaten. Een ander relevant document dat dienstig kan zijn om de rapportages in een ruimer kader terug te plaatsen is het boeiende, beleidsgerichte eindrapport over het 'Delphi-beleids-onderzoek', *Een toekomst maken voor volkscultuur*⁶. In dit rapport, dat bij het VCV kan worden aangevraagd, wordt op basis van een bevraging van een expertenpanel een doorlichting en probleemanalyse van de sector volkscultuur gepresenteerd, met een actieplan om hieraan te remediëren. Ten slotte is ook het verslag van het congres van 29 mei 2002, *Innovatief beleid rond cultureel erfgoed in Nederland* (onder redactie van

Ivo Adriaenssens), nog steeds te verkrijgen of te downloaden via de website.⁷

Artikels

Het is verder onze bedoeling een aantal artikels te laten verschijnen in *Mores*, maar ook in andere tijdschriften (zoals *Ons Heem of Vorming*), over bepaalde thematische aspecten of specifieke onderzoeksresultaten van het project. Zo zal in een volgend nummer een artikel van Joris Capenberghs verschijnen over nieuwe vormen van integraal erfgoedbeheer vanuit het concept van het landschap. Dit is één van de resultaten van Wandelenderwijs, een deelproject van Alpha.

Minister Van Grembergen geeft zijn visie op de resultaten van Project Alpha. Gent, Huis van Alijn, 3 januari 2003. © VCV

WAARDERING VAN HET BELEID... MAAR VEEL PROBLEMEN EN UITDAGINGEN

De resultaten van project Alpha werden op vrijdag 3 januari 2003 tijdens een persconferentie in het Huis van Alijn door minister Paul Van Grembergen toegelicht en positief gewaardeerd.⁸ De minister beklemtoonde nogmaals het belang van een cultureel-erfgoedbeleid en van de essentiële rol en positie van volkscultuur daarin. Er werden bijkomende middelen ter beschikking gesteld om de meest acute problemen alvast aan te pakken en de basis te leggen voor verdere groei. De resultaten van het onderzoek leveren een bij momenten verrassend dynamische indruk van de sector (zie kader). Desondanks geven ze zeker geen eenduidig positief beeld van de sector. Er blijken heel wat problemen uit, zoals o.a. de vergrijzing van het ledenbestand, tekort aan middelen, te weinig ondersteuning op het vlak van deskundigheid (b.v. in het verwerven van projectgelden), en het moeilijk aansluiting vinden bij nieuwe wetenschappelijke ontwikkelingen of geactualiseerde vormen van de studie van volkscultuur. Het Delphi-onderzoek stelde dan ook als concreet beleidsdoel dat "de visie, de strategie en de doelstellingen van het werkveld moeten worden geactualiseerd. De eigenheid moet opnieuw worden gedefinieerd in het raam van hedendaagse maatschappelijke ontwikkelingen. Zowel de Europese dynamiek als de multiculturele samenleving vragen om een verbreding van de aanpak. Het dagelijks leven moet nu in al haar verscheidenheid en telkens met de eigen historische achtergrond worden bekeken. De sector Volkscultuur moet haar profiel vernieuwen." Een hele opdracht, maar de basis ervoor kan in de komende jaren worden gelegd. Vergrijzing van de bevolking bijvoorbeeld kan in deze sector evengoed als een troef (naast initiatieven naar jongeren of allochtonen uiteraard) als een probleem beschouwd worden. Elke sector kan vanuit haar interne dynamiek en eigenheid deze uitdagingen aanvaarten. ■

Volkscultuur op het web: de verenigingswijzer of het 'volkscultuurnet' in opbouw

Het VCV zal tegen de zomer van 2003 een on line, doorzoekbare webdatabank, 'de verenigingswijzer', aanbieden via www.volkscultuur.be, de portaalsite volkscultuur in opbouw. De databank beoogt de coördinaten van zoveel mogelijk bovenlokale organisaties en lokale verenigingen in de sector volkscultuur te omvatten. Zo komt de sector in beeld bij het ruime publiek. De webdatabank is 'interactief' opgevat, d.w.z. dat de verenigingen hun gegevens in de databank zelf on line kunnen beheren via paswoordbeveiligde toegang, terwijl het VCV ook zelf – in samenwerking met de koepel- en andere organisaties – de gegevens mee up-to-date zal houden. Elke vereniging zal door het VCV op de hoogte gebracht worden hoe zij haar gegevens kan invoeren of wijzigen in het systeem.

Erfgoedverenigingen en volkscultuur in cijfers

De kerncijfers van de sector leveren het beeld op van een vrij dynamische sector. Ongeveer 20.000 Vlamingen (overwegend ouder dan 55 jaar) zijn als (zeer) actief lid of bestuurder betrokken in een van de ca. 750 lokale verenigingen (meestal vzw's) die volkscultuur bestuderen op het vlak van familiekunde, heemkunde, industriële archeologie en volkskunde, of die actief zijn op het terrein van de (lokale) geschiedenis, archeologie, historische taalkunde, enzovoort. Daarnaast zijn er een duizendtal verenigingen en groepen die allerlei activiteiten en evenementen in de sfeer van 'volkscultuur' organiseren. Deze lokale verenigingen geven honderden tijdschriften uit en publiceren duizenden boeken en jaarboeken. Zij organiseren een heel gamma aan publieksactiviteiten, die jaarlijks door duizenden geïnteresseerden worden bezocht. Ze nemen volop deel aan publieksevenementen zoals het Erfgoedweekend en de Open Monumentendag. Deze verenigingen beheren ook lokale musea (ca. 150), archieven en documentatiecentra (ca. 300) en zij onderhouden monumenten en ander onroerend patrimonium: het zijn ware erfgoedzorgers en -beheerders. Zij werken graag en veel samen met instellingen (archieven, bibliotheken, musea) en andere (socio-)culturele verenigingen in hun gemeente en daarbuiten, tot in het buitenland toe. Kortom, het zijn 'beoefenaars' van integrale erfgoedzorg 'avant la lettre'. Zij financieren dit allemaal grotendeels zelf, uit eigen middelen, soms met (te) bescheiden subsidies. Deze sector is overigens een groeisector, het aantal leden neemt gestaag toe: vandaag ongeveer tweehonderdduizend Vlamingen. Meer informatie is te vinden in het rapport Erfgoedverenigingen en volkscultuur ontcijferd. Het is te verkrijgen bij het VCV.

- 1 Dit project werd in de periode december 2000 tot september 2002 door het VCV uitgevoerd in opdracht van de Vlaamse Gemeenschap.
Meer info over project Alpha: jeroen.walterus@vcv.be
- 2 Zie: Beleidsbrief cultureel erfgoed. In: *Informatiebrochure cultureel erfgoed*. Brussel, Afdeling BKM, 2002. Zie ook: www.wvc.vlaanderen.be/erfgoed
- 3 J. Billiet, Woord vooraf. In: Marc Hooghe (red.), *Sociaal kapitaal en democratie. Verenigingsleven, sociaal kapitaal en politieke cultuur*. Leuven, ACCO, 2000
- 4 Rudi Laermans, *Het cultureel regiem. Cultuur en beleid in Vlaanderen*. Tielt, Lannoo, 2002
- 5 Kees Ribbens, *Een eigentijds verleden. Alledaagse historische cultuur in Nederland, 1945-2000*. Hilversum, Uitgeverij Verloren, 2002
- 6 Eric Corijn en Dirk Kenis, *Een toekomst maken voor volkscultuur*. Brussel, VCV, 2002
- 7 Alle rapporten kunnen tegen een kleine vergoeding voor kopieën en verzending aangevraagd worden bij het VCV.
- 8 De speech van minister Van Grembergen die bij deze gelegenheid werd uitgesproken, is beschikbaar op de site van het VCV (zie onderdeel nieuws).